

Sayı : 4

Yıl : 1988

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

İstanbul - 1989

MERKAD—İ FATİH'İ ZİYARET

Mehmet KAPLAN*

Sevme, sayma, övme ve yüceltme duygusu, insanlığın temel duygularından biridir. İnsanlar Tanrı'yı, tabiatı, hattâ eşyayı da sever, sayar, över ve yüceltirse de, bunlardan en derini, en güzeli ve köklüsü insana karşı gösterilen sevgi, saygı, övgü ve yüceltme duygusudur.

İnsan "eşref-i mahlukat" tır. Yaratılmışların yücesidir. Bundan dolayı da sevlmeye sayılmaya, övülmeye, ve yüceltilmeye lâyık varlıkların başında gelir.

Bütün milletler, kendilerini sıkıntı ve ızdıraptan kurtaran, başarıya ulaştıran veya değerli şeyler kazandıran seçkin insanları, çeşitli şekillerde yüceltmişlerdir. Edebiyat, resim, heykel hattâ musikinin başlıca konularını yüceltilen insan teşkil eder.

Edebiyatın en eski ve uzun ömürlü olanı destan nedir? Bir kahramanın hayat macerasını, yaptıklarını anlatan ve öven edebî bir eser değil midir? Tarihte büyük eserler yaratmış birçok millet gibi, Türk milletinin edebiyatında da, başlangıçta destan vardır. Hâtırası bugüne kadar gelen *Oğuz Kağan Destanı* bunlardan biridir. İlim adamlarına göre bu destan, M.Ö. büyük bir devlet kuran Hiyong-Nu'lardan kalmadır. Türk tarihinde savaş ön planda geldiği için, savaş kahramanlarını yücelten pek çok destan vardır. İslâmiyet'ten önceki destanlarda yüceltilen kahramanlara "alp" denir. *Şehnâme*'de Turanlıların başı olan Afrasiyab'a Türkler Alp Er Tunga diyorlar. Onun ne zaman yaşadığı bilinmiyor. Öldüğü zaman söylenen şiir, XI.yüzyılda yaşayan Kaşgarlı Mahmud'a kadar geliyor.

İslâmiyet'ten sonra "alp" kelimesinin yerini "gazi" alıyor. Gazi de bir kahramandır. Fakat onun şahsiyetine mânâ ve şekil veren İslâmiyet'tir. Gaziler, din uğruna savaşan ve ölen kahramanlardır. İslâmî devir Türk edebiyatında gazileri öven ve yücelten pek çok şiir yazılmıştır, bunlara "gazavatnâme" adı verilir.

Divan edebiyatında önemli bir yer tutan, bir divanın başında Tanrı'yı yücelten naat, peygamberi yücelten naatten sonra gelen kasideler nedir?

* Prof. Dr. 1915-1986.

Sevgi övgü ve yüceltme duygularını anlatan şiirler değil midir? Kahramanları öldükleri zaman, derin bir acıma duygusu ile öven şiirlere mersiye denilir. Bâkî'nin Kanunî Sultan Süleyman için yazdığı şiir, hem mersiye, hem de bir nevi kasidedir.

Tanzimat'tan sonra kahramanları öven ve yücelten kısa veya uzun şiirler devam etmekle beraber, onlar hikaye, roman ve tiyatro oyunlarının da başlıca konusunu teşkil ederler. Abdülhak Hâmid, tarihî kahramanları konu alan birçok tiyatro oyunu yazdığı gibi, onlar için şiirler de söylemiştir. Şimdi üzerinde duracağım "Kabr-i Fatih'i Ziyaret" adlı şiiri de bunlardan biridir.

Adından da anlaşılacağı üzere Hamid, bu şiiri Fatih'in kabrini ziyaret ettikten sonra, onun uyandırdığı yücelik duygusu ile yazmıştır. Kabir ziyareti, Türklerin güzel, mânâlı âdetlerinden biridir. Kabir ziyaret edilirken, ölen büyüklerin ruhlarına dua edilir ve onların güzel hâtıraları canlandırılır.

Eski Türk kültüründe ve kültüründe ölen büyüklerin türbeleri, insanlara daima kutsallık ve yücelik duyguları telkin etmiştir, bu da güzel bir şeydir. Zira bu duygular, insanları atalarına bağlar, onları küçültücü duygulardan korur.

Abdülhak Hâmid'in "Kabr-i Fatih'i Ziyaret" şiiri güzel bir şiirdir. Güzel bir şiir, bize her şeyden önce ses ve ahengi ile tesir eder. O, bir ses yapısı, kelimelerle yapılmış bir abidedir. Tabii bu ses yapısının içinde mânâ ve bu mânâyı ifade eden hayaller, edebî sanatlar da vardır. Ses, mânâ ve hayallerden oluşan üç tabaka birbirine bağlıdır ve birbirine tesir eder. Mânâ ve hayal tabakası, fizikî bir vâkıa olan ses yapısına dayanır. Vezin, kafiye, asonans ve aliterasyondan oluşan ses yapısını, nesre veya başka bir dile çevirmeğe imkân yoktur. Onu vücuda getiren kelimelerin bizzat kendileri ve aralarında kurdukları düzendir. Bir şiirin âhengini onu okuyan herkes hisseder. Şiirin mânâsını anlamayan bir yabancı bile onun ahenğinden zevk alabilir.

Hâmid'in bu şiirini ahenkli kılan, başlıca iki unsur vardır. Her mısra, iki kere tekrarlanan müstefilün feülün kalıplarından oluşur. Buna göre, her mısra vezne göre, ortasından iki kısma ayırmak mümkündür. Hâmid şiir cümlesini bu vezne uydurmuş, okuyucuya bir beyitte dört kere nefes aldırmıştır. Bu duraklar şiirin okunuşunu kolaylaştırmaktadır.

Şiir, kaside tarzında yazılmıştır. Beyitlerin sonunda tekrarlanan aynı kafiye düzeni, şiirin sonuna kadar devam eder. Kafiye teşkil eden beka-ni-sar-mezar, civar, yadigâr, bî-şümar, iştihar, feyzbar, gûzar ilh.. gibi kelimelerin sonunu, Fatih'in varlığını hatırlatan "-ın" eki takip eder. Kafiye teşkil eden kelimeletin büyük bir kısmı Fatih'in şahsiyeti veya aksiyonu, bunları ifade eden imajlarla ilgilidir. Beyitlerin mânâsı kafiyelerle yakından ilgilidir. Öyle ki, her beyit Fatih'in bir hareketini, değerini, şanını bildiren bir kelime ile sona erer. Beyit sonlarında gelen kafiyelerle, Fatih'in şahsiyeti ve büyüklüğü teyit edilmiş olur.

Bu kafiyelerde tekrarların (r) ve (n) ünsüzleri, uzun (a) ların tekrarı şiire kuvvetli bir ahenk verir. Beytin içinde ahengi zenginleştiren, değiştiren başka kelimeler de vardır.

Yoktur senin gurûbun ey neyyir-i maalî,

Var şu'le-i dehadan bin necm-i tâbdârın,

beytinde (r) ve (n) ünsüzlerinin tekrarından doğan ahengi her kulak işitir. Diğer beyitlerde de (r) ve (n) ünsüzleriyle uzun (a) sesini güçlendiren başka kelimeler vardır.

Sensin o pâdişah ki bu ümmet-i necîbe

Emsar bahşışindir ebhâr yâdiğârın,

beytinde ensar ve ebnar kelimeleri mısra içinde kafiye ses bakımından cevap verir.

Ettin muvahhidine mülk-i cihâdı meftuh

Sulh oldu anda câri fermân-ı feyzbârın,

beytinde (m) ve (f) aliterasyonları, şiire değişik sesler katar.

Bir mecma-i siyaset bulduñ ukule çesbân

Tâbân ufuklarından eczâ-yı târmârın

beytinde çesban-tâbân-ufuklarından kelimeleri kuvvetli bir iç kafiye vücudunda getirir.

Şiiri fonetik bakımdan incelersek, hemen her beyitte kafiye dışında bir yığın aliterasyon, asonans, iç kafiye ve daha başka türnlü ses tekrarlarına rastlarız. Bunların hepsi, şiirin mânâsını ve tonunu yükselten bir ses orkestrasyonu vücudunda getirir. Şiiri yüksek sesle okuyan ve dinleyenler, çeşitli kelimelerin yanyana gelişinden doğan bu ahengi kuvvetle hissederler.

Şiiri bugünkü dile çevirince, bu ahengin kaybolduğunu görürüz. Zira şiirde ahenk seslerin fonetik yapısı ile ilgilidir.

Hâmid'in şiiri mânâ ve hayal bakımından da zengindir. Şiirin muhtevasını:

a) Fatih'in şahsına ait meziyetler, b) Türk toplumuna ve insanlığa verdikleri, c) Tarih ve dünya içindeki yeri olmak üzere üç kısma ayırabiliriz.

a) Hamid'e göre Fatih'in beş meziyeti veya fazileti vardır: 1) Fatih kahramandır, güç ve kuvvete sahiptir. Şair bu meziyeti kılıç sembolü ile ifade ediyor. 2) Fatih akıllı bir insandır, ne yapacağını ve nasıl yapılacağını bilir, bilgilidir, akla, ilme ve kültüre değer verir. Bu meziyeti de kalem temsil eder. 3) Kılıç ile kalem bir maksada yöneliktir: İlä-yı Kelimetullah. Fatih iman sahibi bir müslüman, bir gazidir. 4) Fatih âdildir. Fethettiği ülkelerde hak ve adaleti sağlar. 5) Fatih, müslüman ve hıristiyan, bütün insanlığı birleştirmek, dünyada barışı sağlamak ister.

Hamid bu fikirleri, şiirinde dağınık olarak çeşitli beyitlerle ifade etmiştir. Bunlardan bazılarını zikredelim:

Fatih'in kılıcı, kalemi ve iradesi:

Bir maksada ederdi seyf ü kalem teveccüh,

Ahkâmına uyardı kanunu rüzigârın

Şemşir kuvvetinde hâmendî lerze-bahşa,

Mucizdi misl-i hâme şemşir-i hud'akârın.

Birinci beyitte Fatih devrinin onun iradesine bağlı âdeta onun uzantısı olan kılıç ve kalem erbabına da telmih vardır.

Fatih'in adaleti:

Okşardı zülfi yâri tedbir-i âdilânen,

Çarpardı fikr-i hasma takrir-i dilşikârın.

Fatih, birbirine zıt iki gücü kendisinde birleştirmiştir. O, hem sevgilinin saçlarını okşayan bir el gibi âdildir, hem de emirlerine karşı koyana en şiddetli şekilde çarpar.

b) Fatih'in en önemli cephesi imanıdır. O, İslâm'ın kılıcıdır. Gayesi dünyayı İslâm'ın bayrağı altında birleştirerek ve insanlığı ebedî sulha ka-

vuşturmaktır. Mensup olduğu kavim de aynı inançtadır. Hâmid, Fatih'in bu yönünü çeşitli beyitlerde şöyle ifade eder:

Ettin muvâhhidine mülk-i cihadı meftûh,
Sulh oldu anda câri fermân-ı feyzbârın.

İster idin ki olsun düşmenle yâr yek-dil,
Devrân rakîbin, Allah idi nigârın.

Titrederdi secdegâhın oldukça sen cebînsây,
Hâlâ gelir zemîn tekbîr-i zâr-zârın.

Her azmin eylemişti tefsîr-i âyet-i Hak
Zâhirdi nâsiyende âsâr çârâyârın

c) Fatih, kazandığı bütün ülkeleri kendi milletine bağışlamıştır:

Sensin o padişah ki bu millet-i necîbe,
Emsar bahşışındır, ebhar yâdigârın.

Fatih'ten sonra gelenler, onun izinden gitmişlerdir. O, ölmüştür ama toprağından nice güzellikler bitmiştir:

Sen muhrik-i fitendin ey âteş-i celâlet,
Söndün nihayet amma berk oldu şerârın.

Mehd-i vücudu oldun birçok nevâdirin sen,
Hâkinden oldu nâbit esbâbı kârzârın.

Fatih'in yapmış olduğu işler, bir ehramlar silsilesi teşkil eder. Hâmid, Fatih'in ölüm döşegini kazandığı dağlara benzetir:

Gösterdiğin maali ehramdır müselsel,
Kûhsârlar umunen bâlin-i ihtizarın.

ç) Fatih, dünya tarihinin akışını değiştiren insandır. Bundan dolayı adı ve şöhreti ölümünden bugüne kadar devam etmiştir. Hâmid, Fatih'in zamanı aşmasını çok dikkate değer beyitlerle ifade eder:

Kaldın cihanda bir an, her ânın oldu bir devr,
Mülk-i ezeldi gûyâ tahtında hem-civarın.

Mazi o perde-i gayb ükşâde-i huzûrun,
Âti, o rah-ı muzlim âmâde-i güzârın.

Tarih, başkaları için bir perde-i gaybdır ama Fatih için o perde daima açıktır. O, gelecek denilen karanlık yolu aşar, geçer.

Hâmid'e göre Fatih'in dehası sönmeyen bir güneştir. Onun çevresinde dönen binlerce parlak yıldız vardır:

Yoktur senin gurûbun ey neyyir-i maali,
Var şu'le-i dehadan bin necm-i tâbdârın.

Fatih, amelleri ile Tanrısına en çok lâıyk olan insandır, bundan dolayı, Allah'ın rahmet kapıları daima ona açıktır. Ölümü bir insanın hayatının mânâsını en iyi belirtir. Bundan dolayı Hâmid, Fatih'in hayatta kazandığı en yüce ülkenin türbesi olduğunu söylüyor. Zira Fatih, o türbeden Tanrısına ulaşmıştır:

Her dem sana açıktır ebvâb-ı arş-ı rahmet,
Türbendir en azîmi fethettiğin diyarın.

Fatih'in türbesi, ölümünden bugüne kadar müslümanların tavaf ettiği kutsal bir yer olmuştur. Bu türbenin türbedarı bütün Türk milletindir:

Beyt-i Huda'ya konmuş câhın metaf-ı eslâf,
Durmuş başında bekler bir kavm türbedârın.

Millet ile yetiştiği kahramanlar, vatan ile onların türbeleri arasında sıkı bir münasebet vardır. Türbe ziyaretleri bu derin münasebeti ifade eder. Milletler, türbelerini korurken, vatanlarını da korumuş olurlar. Zira bir vatani kutsal kılan onun barındırdığı türbelerdir. Hamid, "Merkad-i Fatih'i ziyaret" şiiri ile türbe, tarih ve millet arasındaki münasebeti en güzel ve derin şekilde ifade eden bir şairdir.

3) Şiirin dil ve üslûbuna gelince: Hâmid, diğer şiirlerinde olduğu gibi, bu şiirinde de Divan edebiyatının basmakalıp ifade vasıtalarına başvurmaz. Duygu ve düşüncesini şahsî bir dil ile anlatır. Hâmid'in dili, bugüne nazaran eskimiş olmakla beraber, devrinde yenidir. Şiirinin hemen her

beytinde teşbih, istiare, mecaz, tezat, mübalağa gibi edebî sanatlarla, ifadesine bir özellik katmaya çalışır. Fakat Hâmid'in üslûbu, Rezaizade'nin ölçülerine göre müzeyyen olmaktan ziyade "âli"dir. Fatih'in şahsiyeti, eserleri, halkın ona karşı gösterdiği saygı dolayısıyla Hâmid, şiirini "âli" kelimesiyle tevsif edilebilecek bir üslûpta yazar. Şiirin sesinde bile bu "âli ton" kendisine kuvvetle hissettirir.

Hâmid, Fatih'in şahsiyetini ve tesiri tasvir ederken din ve tabiat âleminde alınma unsurlara başvurur. Bunlar okuyucuya, ihtişam ve ulviyet duygusu telkin eder:

Meydan-ı harbi kıldın sen tahtgâh-ı şevket,

Leşkerdi hep müsellahtan etbâ-ı bî-şümârın,

beytini okurken biz, Fatih'i baştan başa silahlı bir milletin ortasında savaşırken görür gibi oluruz. Fatih, sarayında oturarak keyif çatan bir padişah değildir. O, savaş meydanını "tahtgâh-şevket" yapmıştır.

Beyt-i huda'ya konmuş câhın metaf-ı eslâf,

Durmuş başında bekler bir kavm türbedârın,

beytinde, Fatih'i yine milletin ortasında, fakat ölmüş olarak görür. Burada da kelimelerle ihtişamlı bir tablo çizilmiştir.

Bir dem yüzün gülünce âlem bahar olurdu,

Misl-i küsuf her an zâhirdi iğbirarın,

Fatih'in neşesi de, kızgınlığı da kâinata sirayet eder. O, hâkim olduğu dünyanın güneşidir. O gülünce dünyada bahar olur. Kızdığı zaman ise, güneş kararır.

Hâmid, Fatih'in şahsiyetini batmayan bir yücelikler güneşine benzetir. Bu güneşin etrafında binlerce yıldız vardır:

Yoktur senin gurûbun ey neyyir-i maali,

Var şu'le-i dehadan bin necm-i tâbdârın.

Fatih'in türbesini aydınlatan kandilleri Hâmid, müminlerin yıldız şekline girmiş ruhlarına benzetir:

Ervâh-ı müminindir encüm kadar meşâil,

Balâ-yı türbetinden tenvir eden kenarın.

Fatih öldükten sonra, ışığı söner gibi olmuştur ama, her kıvılcımdan şimşekler zuhur etmiştir. Bu imajla Hâmid, Fatih'ten sonra gelen Osmanlı hükümdarlarını telmih eder.

Bir yıldırımdı nizen peyveste ka'r-ı hâke,

Bir burc-ı hak-nümâdır ermiş göğe menârın,

beytinde Hâmid, sevdiği iki sanatı, tezat ile teşbihi birleştirir, fakat bunu yaparken de Fatih'in iki yönünü belirtir: Fatih'in mızrağı yıldırım gibi yere saplanır, fakat adalet burcu da minareler gibi göğe yükselir.

Bu iki sembol ile Hâmid, Fatih'in kudret ve adaletini çarpıcı bir şekilde belirtmiş oluyor.

Gösterdiğin maali ehramdır müselsel,

Kûhsârlar umumen bâlin-i ihtizarın.

beyti, tam "Hâmidâne" denilen bir ihtişam ve yüceliği ifade eder. Fatih'in yaptığı işler, ardarda sıralanan ehramlara benzer, ölürken onun baş yastığı ise dağlardır.

"Merkad-i Fatih'i Ziyaret" şiirinin diğer beyitleri de şairin duygu ve düşüncesini ifade eden yeni, orjinal hayallerle doludur.

Bir bütün olarak ele alınca Hamid'in şiirinde ses, mânâ ve hayallerin birbirine bağlı bir uyum içinde görürüz. Hâmid'in bu şiiri, bir Osmanlı hükümdarına has ihtişamı anlatmak bakımından Bâkî'nin Kañunî Mersiyesi'ne yaklaştırılabilir. İçinde yazıldığı geleneğe bağlı olduğu için, Bâkî'nin mersiyesi, Hâmid'in şiirine nazaran daha olgundur. Hâmid'in şiiri yeni ve orjinaldir. Onun yaşadığı devirde, onunkine benzer bir şiir yazılmamıştır. Hâmid'in ifade bakımından yeni ve orjinal olmakla beraber, duygu ve düşünce bakımından tarihine, ecdadına, dinine ve milletine bağlılığı, takdire değer bir meziyettir.